

Hverdagssamtalene i barnehagen

av Liv Gjems

I norske barnehager kan barn velge hva de vil gjøre store deler av dagen, alene eller sammen med andre barn. En viktig oppgave for barnehagepersonalet er å støtte barna i å sette i gang og organisere aktiviteter, gjerne delta, og ikke minst, samtale med barna om det de er opptatt av. Å ha møteplasser for hverdagssamtaler i mindre grupper med en voksen og noen barn kan øke barnas språklige deltakelse.

Hverdagssamtalen

Når barna leker med biler, både ser og tar de på dem, de kjører, krasjer, tuter og rygger, og de snakker om det de gjør med dem. Store deler av dagen i barnehagen kan barn og voksne snakke sammen om det som opptar barna i ulike hverdags situasjoner. En samtale er en språklig samhandling som finner sted når to eller flere deltakere har de samme sanselige eller mentale fokus, og de snakker sammen om det de ser, hører, berører eller tenker på. Samtaler om ulike tema som oppstår spontant i aktiviteter og situasjoner som ikke er planlagt på forhånd, blir kalt hverdagssamtaler. Hverdagssamtaler er uformelle, spontane samtaler, og det å samtale med voksne om tema som interesserer barna er svært viktig for deres språktilegnelse. Voksne kan mange ord, de kan mye om hvordan man samtaler, og de kan støtte barna i å få sagt det de ønsker. For å få i gang eller kople seg på og forlenge en samtale med et barn må den voksne få tak i hva barnet er opptatt av, spørre etter informasjon og vise at man lytter til det barnet sier. Siden store deler av barnehagedagen består av spontane og uformelle samtaler mellom barn og voksne, er hverdagssamtalene en av de mest sentrale arenaer for å støtte barns språktilegnelse.

Hvorfor er samtaler viktige?

Samtaler er betydningsfulle språklærings situasjoner fordi når barn vil snakke med andre, må de finne ord som dekker det de vil formidle. De må også klare å formulere innholdet i en forståelig rekkefølge, en ytring, som andre kan forstå. Erfaringer med å sette ord på det man ser eller hører her-og-nå, og etter hvert også det man har i tankene, utgjør en sentral del i barns språklæring. Forskning har faktisk vist at barns språktilegnelse er avhengig av hvor mange ord og setninger barn selv bruker.¹ Videre at barn lærer mindre språk når det snakkes om tema voksne ønsker å snakke om, og at barn lærer mer språk når de er engasjert i det det snakkes om.

Hverdagssamtaler mellom barn og voksne i barnehagen kan kreve mye av personalets oppmerksomhet og lytteferdigheter. Samtaler med barn i store grupper er ofte vanskelig fordi mange gjerne vil snakke, og en god del barn trenger tid for å finne de ordene som dekker det de vil si, eller for å svare på spørsmål. Hverdagslivet i barnehagen byr heldigvis på flere situasjoner som er ypperlig egnet for hverdagssamtaler i mindre grupper. Noen eksempler er lek, av- og påkledningssituasjoner med ett eller få barn, og måltider der voksne og barn kan sitte sammen rundt bord i mindre grupper. Bleieskift, dobesøk og utemiljø gir også muligheter for samtaler en-til-en eller i smågrupper. Når man forbereder måltider med noen barn og rydder opp sammen etterpå, er dette gode anledninger for smågruppesamtaler. Ikke minst kan lesestunder i smågrupper, med samtaler om bilder og tekster som opptar barna, være flotte samtalestunder. Alle barna i barnehagen bør få delta i smågruppesamtaler og oppleve å bli lest for i mindre grupper minst en gang hver dag.

De yngste barna

Hvordan man kan fremme og støtte barns språktilegnelse, vil selvfølgelig henge sammen med de språklige erfaringene barna har med seg hjemme fra. Noen barn vil kjenne mange ord, og kan si enkelte ord når de begynner i barnehagen rundt ett års alder. Andre starter ikke med å si ord selv før de er rundt ett og et halvt til to år. Uansett, alle barn trenger voksne som snakker med dem og gir dem språklig støtte og stimulans gjennom språklige interaksjoner som er tilpasset deres språkkunnskaper. Generelt sett er de yngste barna, ett og toåringene, midt i en rivende ordlæringsperiode og i ferd med å lære seg å sette ord sammen til korte setninger. Samtalene med de yngste foregår best i kjente daglige leke- og rutinesituasjoner, der voksne benytter barnerettet tale og uttaler langsomt og tydelig ordene for ting eller aktiviteter som et barn retter oppmerksomheten mot.

Barnerettet tale er en samtaleform for språklig samspill med de yngste barna som kjennetegnes av at de voksne bruker et langsommere taletempo, lengre pauser mellom ordene, enkle setninger og variasjon i tonefall. Hensikten med å bruke barnerettet tale er at barn skal fange opp hvilke lydbilder som illustrerer den tingen barnet ser på eller som han/hun og den voksne er sammen om. For eksempel på badet er det typisk å snakke om det som skal skje: «Se her er en BLEIE. Nå skal du få NY BLEIE», med tydelig trykk og gjerne lys stemme på ordet eller ordene som er i fokus. Eller litt lengre setninger til barn som har begynt å snakke i setninger: «Nå skal vi SPISE, SE her er KOPP og TALLERKEN».

Barn med flere språklige erfaringer

Barn som har fått en rekke erfaringer med språklige samspill med voksne og andre barn, slik mange tre og fireåringer har fått, kan snakke om erfaringer og tema de er opptatt av uten at det må knyttes til en konkret her-og-nå aktivitet. De kan snakke om hva de har gjort eller skal gjøre, for eksempel hjemme eller til sommeren, hva de ønsker seg, tror, mener eller tenker på, og de innleder gjerne samtalene med «vet du hva?». Barn lærer språk når de snakker, og de lærer ord og begreper når de samtaler og samhandler med andre som bruker et rikt og variert vokabular. En tilstedeværende voksen samtalepartner er viktig for barn som vil dele opplevelser og tanker med andre barn og voksne. Her følger et eksempel på en barnehagelærer som sitter sammen med tre gutter på tre og fire år og bygger med lego. Ola stopper opp og ser ut av vinduet og etter en stund utspiller denne samtalen seg:

OLA: det er for tidlig med vinter – det er for tidlig! (tenksomt)
BHL (Barnehagelærer): hva tenker du på nå da Ola?
JON: han tenker atte – han tenker atte (ivrig, roper)
BHL: vent nå Jon. (stopper han ved å legge hånden på Jons skulder)
BHL: jeg vil høre hva Ola selv tenker på. (ser på Ola og smiler)
OLA: det er blader på trærne og snø! (fortvilet stemme)
OLA: det går ikke å være vinter med blader på trærne.
JON: det går over Ola – ikke sant BHL? (trøstende)
BHL: ja, snøen forsvinner snart – og så faller bladene ned og da kan det bli vinter vel?
OLA: vinter er ikke blader på trærne! (konstaterende)

Her støtter barnehagelæreren Ola i å formulere hva han mener med at det er for tidlig med vinter. Hun sørger også for at han selv får formulere sine tanker om hva «for tidlig med vinter» betyr, og Jon får vennlig beskjed om å ikke svare for Ola. Voksne støtter barns språktilegnelse og deres tenkning om et samtaletema når de stiller dem utdypende spørsmål og inviterer dem til å fortelle mer om det

de sier at de tenker, vil eller ønsker. Når jevnaldrende barn snakker sammen, stiller de hverandre sjelden spørsmål om å utdype tema. En voksen samtalepartner kan imidlertid bidra til at andre barn venter med å snakke til barnet som har ordet blir ferdig. Den voksne kan være en god læremester og modellere hvordan vi samtaler med hverandre, vise at man lytter når noen snakker, og eventuelt stiller spørsmål for å hjelpe taleren til å utdype opplevelsen sin. Det å gi god samtalestøtte kan være en utfordring i store grupper, fordi mange barn gjerne vil snakke når en voksen er tilstede. Derfor er det viktig å ha møteplasser for hverdagsamtaler i mindre grupper med en voksen og noen barn.

De voksnes rolle

Samtidig som forskning viser at barn lærer ord når de bruker ord, og at språktilegnelse støttes og stimuleres avhengig av hvor mye barn får snakke selv, viser forskning at i barnehagene snakker barn lite og voksne mye når de snakker sammen.¹¹ Både norske og internasjonale studier viser at voksne i barnehagen har en tendens til å stille barn lukkede spørsmål som kun inviterer dem til å svare i ett- to ords ytringer, og bekrefte eller avkrefte spørsmålet. Et eksempel presenteres i samtalen nedenfor, en barnehagelærer snakker engasjert med et barn på fire år som akkurat har kommet til barnehagen:

BHL: har du fått julekalender da? (til Per, han kom akkurat til barnehagen)
PER: ja! (smiler, glad)
BHL: den er fin tenker jeg! (smiler til Per)
PER: ja eee ... (fort, ivrig, tripper, tenker på hva han skal si?)
BHL: har du åpnet den i dag eller? (interessert tonefall)
PER: mm - (nikker, smiler og ser på barnehagelæreren)
BHL: og tenk, så skal du åpne hver dag frem til juleaften? (smiler til Per, han nikker, barnehagelæreren hilser et nytt barn velkommen)

Slike samtaler, der voksne stiller spørsmål og ikke lar barna få komme til orde, finnes det mange av både hjemme og i barnehagen. Det å stille lukkede spørsmål, spørsmål med svar som er gitt på forhånd, og som må besvares med for eksempel ja eller nei, er så innarbeidet i vår kultur at vi må tilstrebe å bli oppmerksomme på hvordan barn inviteres til å samtale og vi må stille flere åpne spørsmål. Dette er spørsmål som ikke har forhåndsbestemte svar og som åpner for å utforske, fortelle eller å forklare noe. For eksempel kunne barnehagelæreren i samtalen over ha spurt Per i linje 3 hvordan julekalenderen så ut, eller hva han hadde fått i kalenderen, og gitt han mulighet til å bruke språket mer aktivt.

I en travel hverdag i barnehagen er det mange hensyn å ta, mange barn vil ha oppmerksomhet og få kontakt med de voksne. Derfor er det lett å stille spørsmål som ikke tar lang tid å få svar på. Lukkede spørsmål gir jo også mulighet for at mange barn kan oppleve å bli sett og få oppmerksomhet fra en voksen, og selvfølgelig er slike spørsmål viktige for å vise barn at man bryr seg. Men dessverre gir ikke lukkede spørsmål barn erfaringer med selv å bruke språk. Hverdagsamtalene bør inneholde flere åpne spørsmål til barn om hva de har sett, hørt, opplevd, hva de mener om saker, tror, ønsker og tenker. Åpne spørsmål kan invitere og inspirere barna til å finne frem ord som dekker opplevelser, og det kan gi dem erfaring med å formulere setninger. Følgelig er det viktig å gi alle barna anledning til å snakke sammen med en voksen i mindre grupper hver dag. En god anledning til å delta i smågrupper med barna er å være nær dem i ulike aktiviteter og i lek.

Barns språktilegnelse foregår på best mulig måte når de deltar i aktiviteter som engasjerer dem. Barn lærer ord i situasjoner som gir dem mening, og når ord og handling henger sammen. Meningsfulle forbindelser mellom ord og aktiviteter gjør det lettere å huske hva ordene betegner og hvilke funksjoner de har.

ⁱ Snow, Catherine, Burns, Susan, & Griffin, Peg. (1999). Language and Literacy Environment in Preschools. (ED426818 1999-01-00), 1–7. <http://eric.ed.gov/PDFS/ED426818.pdf>.

ⁱⁱ Siraj-Blatchford, Iram, & Manni, Laura. (2008). Would you like to tidy up now? An analysis of adult questioning in the English Foundation Stage. *Early Years*, 28(1), 5–22.